

PAULINA MATERA

**FRANCUSKIE ZASTRZEŻENIA WOBEC „MORATORIUM HOOVERA”
Z 20 CZERWCA 1931 R.**

W wydawanym corocznie przez Królewski Instytut Spraw Międzynarodowych „Survey of International Affairs” rok 1931 zyskał miano „*Annus terribilis*”¹. Kryzys gospodarczy, który zaczął się krachem na nowojorskiej giełdzie w październiku 1929 r., osiągnął wtedy swoje apogeum w większości krajów świata. Szczególnie dotkliwe problemy gospodarcze odczuwały Niemcy cierpiące z powodu braku kapitału, uszczuplonego dodatkowo przez konieczność dokonywania spłat reparacji wojennych. Brak zaufania inwestorów zagranicznych powodował ponadto wycofywanie ich funduszy z niemieckich banków². Próba ratowania sytuacji było ogłoszenie 21 III 1931 r. propozycji unii celnej, która miałaby połączyć Niemcy i Austrię, również przeżywającą depresję ekonomiczną. Projekt ten nie został jednak zrealizowany, mimo że Stany Zjednoczone były początkowo skłonne poprzeć tę inicjatywę. Władze amerykańskie miały nadzieję, że w ten sposób Niemcy własnymi siłami zdołają pokonać kryzys. Banki i przedsiębiorstwa amerykańskie posiadały w Europie Środkowej znaczne inwestycje, które sięgały sumy 700 mln dolarów³. Największym problemem był fakt, że ok. 75% amerykańskich kapitałów w Niemczech było ulokowanych w długofalowych inwestycjach, a więc nie było możliwości ich szybkiego odzyskania⁴. Jednakże rząd Stanów Zjednoczonych wciąż próbował kontynuować politykę izola-

¹ A. J. Toynbee, *Survey of International Affairs 1931*, London 1932.

² Na temat sytuacji gospodarczej w Niemczech w 1931 r. zob. H. A. Winkler, *Weimar 1918–1933. Die geschichte der ersten deutschen demokratie*, München 1933, s. 404–405.

³ W tej kwocie 300 mln dolarów stanowiły kredyty krótkoterminowe. H. G. Warren, *Herbert Hoover and the Great Depression*, New York 1959, s. 133. Zob. także: E. E. Morison, *Turmoil and Tradition. A Study of the Life and Times of H. L. Stimson*, Boston 1969, s. 346; M. Drybiński, *Z gospodarczego położenia Stanów Zjednoczonych*, „Przegląd Gospodarczy”, 15 V 1931, nr 10, s. 436, M. N. Rothbad, *America's Great Depression*, Princeton 1963, s. 228.

⁴ H. A. Winkler, *Weimar 1918–1933...*, s. 358.

cjonizmu, nie angażując się bezpośrednio w sprawy europejskie⁵. Nie zdecydował się zająć oficjalnego stanowiska w kwestii unii celnej, gdyż układ ten był sprzeczny z protokołem genewskim z 4 X 1922 r., w którym Wielka Brytania, Francja, Włochy, Czechosłowacja i Austria zagwarantowały między innymi, że nie dojdzie do unii celnej niemiecko-austriackiej⁶. Ogłoszenie projektu wywołało więc zdecydowany opór Francji, która oświadczyła, że jeśli Niemcy nie zrezygnują ze swoich planów, nie dostaną żadnych pożyczek na poprawę sytuacji gospodarczej.

Pomoc taka okazała się być Niemcom niezbędna w maju 1931 r. Już 5 maja prezydent Paul von Hindenburg podpisał serię specjalnych dekretów dotyczących wzrostu podatków, cięć płacowych i zmniejszenia pomocy dla bezrobotnych. Fatalne skutki psychologiczne tego posunięcia pogłębiło wydarzenie, które wpłynęło na dalsze pogorszenie sytuacji finansowej na całym świecie. 11 maja został wydany komunikat rządu austriackiego o niewypłacalności największego prywatnego banku wiedeńskiego – Kredit Anstalt für Handel und Gewerbe. Wydarzenie to zapoczątkowało drugą fazę pogłębiającego się kryzysu światowego. Nasilały się też niepokoje w Niemczech, co zaowocowało wzrostem wpływów partii hitlerowskiej zdobywającej coraz większą popularność. 15 maja w Genewie Komisja do spraw Badań nad Unią Europejską rozpatrywała możliwość wprowadzenia niemiecko-austriackiej unii celnej, do czego skłaniały ją ostatnie wydarzenia. Przewodniczący komisji – minister spraw zagranicznych Francji Aristide Briand zadeklarował gotowość swego rządu do udzielenia pożyczki Austrii, ponownie stanowczo protestując przeciw projektowanej unii celnej⁷.

Tymczasem w Stanach Zjednoczonych wśród politycznych elit narastało przekonanie o konieczności interwencji na Starym Kontynencie. Zdawano sobie sprawę z wagi zależności i powiązań ekonomicznych; wiadomo więc było, iż destabilizacja europejska odbija się również negatywnie na gospodarce Stanów Zjednoczonych. Poza tym obawiano się, że kryzys spowoduje przejście władzy przez partię hitlerowską, a ponadto brano pod uwagę możliwość wybuchu rewolucji komunistycznej⁸.

⁵ F. Costigliola, *Awkward Domination. American Political, Economic and Cultural Relation with Europe 1919–1933*, Ithaca 1984, s. 235.

⁶ B. Auerbach, *Le rattachement de l'Autriche à l'Allemagne*, Paris 1927, s. 128. Sprawa zainteresowania Stanów Zjednoczonych niemiecko-austriacką unią celną – zob. *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States* [dalej: **PR FRUS**], 1931, vol. 1, Washington 1946, Memorandum Stimsona z rozmowy z Claudelem, 26 III 1931, s. 571–572.

⁷ A. Toynbee, *Survey...*, s. 67. Po ogłoszeniu unii celnej niemiecko-austriackiej, Francja wycofała swe kapitały (ok. 200 mln marek w złocie) z Kredit Anstalt, co było jedną z przyczyn tego wydarzenia. G. Hodgson, *The Colonel. The Life and Wars of Henry Stimson 1867–1950*, New York 1990, s. 198.

⁸ F. De Tesson, *Le President Hoover et la politique américaine*, Paris 1931, s. 253.

W maju 1931 r. ambasador niemiecki w Waszyngtonie Frederic Sackett odbył serię rozmów z prezydentem Stanów Zjednoczonych Herbertem Hooverem, przekonując go o konieczności podjęcia zdecydowanych kroków przez stronę amerykańską. Ambasador dowodził, że Niemcom grozi „kompletne bankructwo finansowe i widmo rewolucji”. Jedną z takich rozmów odbyła się 6 maja. Według sekretarza prezydenta – Theodore’a Joslina, właśnie wtedy narodziła się koncepcja – jeszcze bliżej nie sprecyzowana – ogłoszenia moratorium⁹.

Także finansisci z Wall Street na czele z potężnym bankierem Johnem P. Morganem zachęcali Hoovera, by zdobył się na gest pomocy światu, tym bardziej że wymagał tego interes Stanów Zjednoczonych¹⁰. Albert Wiggin – prezes Rady Administracyjnej Chase National Bank wskazywał, że dłużnicy Stanów Zjednoczonych nie zdołają zgromadzić takiej sumy dolarów, by wywiązać się ze swoich płatności. Z powodu zbyt wysokich taryf celnych nie mogli dokonywać zakupów w Stanach Zjednoczonych. Uważał, że pierwszy krok na drodze do rozwiązania tej patowej sytuacji powinien być zrobiony przez rząd amerykański. Podobnego zdania był Paul Warburg – szef Manhattan Company, a także Owen Young – przewodniczący komisji, która uchwaliła plan spłat reparacji niemieckich¹¹.

Mimo że na otwartym w Waszyngtonie 4 V 1931 r. VI Kongresie Międzynarodowej Izby Handlowej Hoover wskazywał na zbrojenia jako na główny powód depresji gospodarczej, powszechne odczucia były odmienne: to międzynarodowa współpraca ekonomiczna i finansowa przeżywała okres stagnacji, spowodowany m. in. niezadowoleniem z przyjętych rozwiązań w kwestii reparacji niemieckich i tzw. „długów międzyrządowych” zaciągniętych w czasie i po zakończeniu I wojny światowej przez aliantów w Stanach Zjednoczonych. Oczywiście źródła kryzysu były głębsze i bardziej złożone, jednak wydaje się, że ten problem o charakterze polityczno-finansowym najbardziej negatywnie zaważył nad poprawnością stosunków międzynarodowych. Wprawdzie ciężary wynikające z tych zobowiązań były już zredukowane przez układy Stanów Zjednoczonych z poszczególnymi dłużnikami oraz przez dotyczące reparacji plany Dawesa (z 1924 r.) i Younga (z 1930 r.), ale dążono usilnie do anulowania tych wierzytelności. Stany Zjednoczone, aczkolwiek popierały ideę likwidacji reparacji niemieckich, konsekwentnie nie wyrażały zgody na rezygnację z pieniędzy pożyczonych

⁹ T. G. Joslin, *Hoover off the Record*, New York 1971, s. 88.

¹⁰ M. P. Leffler, *The Elusive Quest. America's Pursuit of European Stability and French Security 1919–1933*, Chapel Hill 1979, s. 231–235.

¹¹ Hoover oficjalnie stał do tamtej pory na stanowisku, że Stany Zjednoczone są w stanie przezwyciężyć kryzys, niezależnie od sytuacji gospodarczej na świecie. S. F. Bemis, *The Diplomatic History of the United States*, New York 1957, s. 709. Por.: F. de Tesson, *Le President Hoover...*, s. 241; *American Foreign Policy*, ed. R. A. Divine, New York 1960, s. 220.

swoim byłym sojusznikom. Odmawiały także uznania zależności między tymi dwoma rodzajami płatności wynikających z prowadzenia wojny¹². Gdyby więc państwa europejskie uwolniły Niemców od reparacji, to i tak nie mogłyby być pewne anulowania własnego zadłużenia w Stanach Zjednoczonych. Sprawa ta wzbudzała wiele emocji. Reparacje upokarzały Niemców, a byli alianci Stanów Zjednoczonych uważali spłaty długów za niesprawiedliwe, ponieważ według nich sojusznicy realizowali wspólne cele w czasie wojny, więc nie powinni się rozliczać z jej kosztów.

W tej sytuacji w Stanach Zjednoczonych zrodził się pomysł ogłoszenia przez prezydenta Hoovera propozycji rocznego moratorium na wszelkie spłaty międzynarodowe. Liczono na to, że przyjęcie zawieszenia zobowiązań poprawi wzajemne stosunki w Europie i przyczyni się do nawiązania współpracy w osiąganiu stabilizacji ekonomicznej. W zamierzeniach amerykańskich miało to wywołać głównie pozytywny efekt psychologiczny, zachęcający poszczególne kraje do zacieśnienia stosunków handlowych, znoszenia barier celnych oraz udzielanie pożyczek przez państwa znajdujące się w lepszej sytuacji finansowej.

Jeśli chodzi o tę ostatnią kwestię, w Stanach Zjednoczonych myślano głównie o Francji, która nie została jeszcze dotknięta głębokim kryzysem oraz posiadała jedne z największych na świecie zasoby złota¹³. Nie można było pominąć tego państwa we wprowadzaniu w życie moratorium, bowiem Francja mogła działać albo w sposób pozytywny, udzielając Niemcom pożyczek, albo jeszcze bardziej osłabić to państwo, wycofując swoje fundusze. Stosowanie przez nią siły finansowej jako broni politycznej odczuły nawet Stany Zjednoczone, gdy Francja zaczęła wycofywać swoje rezerwy złota. Francja mogła być trudnym partnerem na mającej rozpocząć się konferencji rozbrojeniowej w Genewie, na sukcesie której bardzo zależało Stanom Zjednoczonym¹⁴. Była więc państwem, którego reakcji na ogłoszenie moratorium Amerykanie najbardziej się obawiali. Projekt ten był bowiem sprzeczny z zatwierdzonym na mocy układu z 20 I 1930 r. planem Younga dotyczącym reparacji niemieckich, który przewidywał możliwość ogłoszenia moratorium, ale tylko na część reparacji zwaną „warunkową”¹⁵. Francja była zdecydowana bronić niezmienności tej umowy. Jeszcze 9 VI 1931 r. Briand oświadczył, że

¹² M. L. Fausold, *The Presidency of Herbert Clark Hoover*, Lawrence 1985, s. 144.

¹³ P. Einzig, *International Gold Movements*, London 1931, s. 33.

¹⁴ H. L. Stimson, Mc G. Bundy, *On Active Service in Peace and War*, New York 1948, s. 273.

¹⁵ W planie Younga podzielono kwotę ogólną reparacji na dwie części: bezwarunkową, która nie mogła być przedmiotem moratorium i została ustalona na 612 mln marek niemieckich rocznie, oraz warunkową – możliwą do odroczenia, podzieloną na 59 rat rocznych, których kwota miała odpowiadać sumie długów międzyalianckich. R. Castillon, *Les réparations allemandes. Deux expériences 1919–1932, 1945–1952*, Paris 1953, s. 57.

plan Younga nie powinien ulegać zmianom, gdyż był ostateczną wersją układu reparacyjnego, na który Francja była gotowa wyrazić zgodę¹⁶.

Tymczasem 26 maja nastąpił krach na giełdzie berlińskiej. Prezydent Hoover nie cieszący się w tym okresie popularnością ani wśród opinii publicznej, ani w Kongresie, wstrzymywał się z podjęciem decyzji. Tymczasem sytuacja w Stanach Zjednoczonych po wydarzeniach w Niemczech stawała się również skomplikowana. W maju na nowojorskiej giełdzie odnotowano największy od ośmiu miesięcy spadek cen akcji, o co Hoover oskarżał między innymi Francję, która wycofywała swoje fundusze ze Stanów Zjednoczonych¹⁷. Prezydent zdawał sobie sprawę, że po ogłoszeniu moratorium skomplikuje się kwestia zrównoważenia budżetu amerykańskiego. Jednocześnie zaś przewidywał pozytywne skutki jego wprowadzenia – miał nadzieję na zwiększenie obrotów handlowych, które w latach 1929–1930 znacznie spadły: eksport o ponad 2 mld dolarów, a import o 3 mld¹⁸. Hoover długo wahał się z podjęciem inicjatywy, uważając ją za duże ryzyko wymagające odwagi¹⁹. Nie przekonywały go zbytnio perswazje finansistów J. P. Morgana czy Thomasa Lamonta, który stwierdził, że „Francuzi są najtrudniejszymi partnerami w negocjacjach, lecz Niemcy sami ponoszą odpowiedzialność za swe kłopoty, źle zarządzając swoimi finansami”²⁰.

Przed podjęciem decyzji Hoover chciał mieć pełne poparcie czołowych polityków amerykańskich, i aby je osiągnąć wybrał się w podróż po stanach południowo-zachodnich, podczas której konsultował się z liderami partyjnymi i najważniejszych organizacji.

Propozycja moratorium została pierwszy raz oficjalnie przedstawiona na posiedzeniu rządu 5 VI 1931 r.²¹ Hoover wciąż nie był jeszcze pewny reakcji

¹⁶ J. Wheeler-Bennett, *The Wreck of Reparations Being Political Background of the Lousanne Agreement 1932*, London 1948, s. 45.

¹⁷ E. W. Bennett, *Germany and the Diplomacy of the Financial Crisis 1931*, Cambridge 1962, s. 134.

¹⁸ Hoover udowadniał wpływ kryzysu w Europie Środkowej na sytuację gospodarczą w Stanach Zjednoczonych w liście do senatora Arthura Capper. W. J. Barber, *From New Era to New Deal. Herbert Hoover, the Economists and American Foreign Policy, 1921–1933*, Cambridge 1988, s. 117. Dane o obrotach handlowych Stanów Zjednoczonych: *Statistiques du Commerce Extérieur 1931 et 1932*, Genève 1933, s. 120. Por. *American Economic Foreign Policy. Postwar Economy History, Analysis and Interpretation*, ed. A. D. Gayer, C. T. Schmidt, New York 1939, s. 29.

¹⁹ Joslin wspomina, że pisząc osobiście projekt moratorium Hoover był bardzo spięty, obawiając się reakcji opinii publicznej. Przyznał wtedy: „...jest to najbardziej śmiałe oświadczenie, jakie kiedykolwiek wydałem”. T. G. Joslin, *Hoover...*, s. 91.

²⁰ S. A. Schuker, *American „Reparations” to Germany 1919–1933: Implications for the Third – World Debt Crisis*, Princeton 1988, s. 59.

²¹ H. Parafinowicz, *Zapomniany prezydent. Biorafia polityczna Herberta Clarka Hoovera*, Białystok 1993, s. 136.

swoich politycznych przeciwników i opinii publicznej. 8 czerwca oświadczył w obecności swoich najbliższych współpracowników, że chce wycofać swą propozycję, jednak amerykańskie pieniądze zagrożone w Niemczech oraz presja m. in. Owena Younga i George'a Harrisona (szefa Banku Rezerw Federalnych) powstrzymały prezydenta od zmiany decyzji²².

Zaraz potem ogłoszono publiczne oświadczenia czołowych polityków amerykańskich, sugerujące wzrost zainteresowania Stanów Zjednoczonych sytuacją w Europie. 13 czerwca podsekretarz stanu Robert Castle powiedział, że w obliczu grożącej Niemcom katastrofy Stany Zjednoczone mogą być zmuszone, choćby tymczasowo, do zmiany swego stosunku wobec długów alianckich. 16 czerwca sekretarz skarbu Andrew Mellon przybył do Londynu z „nieoficjalną” wizytą²³. Prezydent Hoover nie chciał wprawdzie, by informacja o planowanym moratorium była przedwcześnie podana do wiadomości opinii międzynarodowej, jednak z dokumentów brytyjskich wynika, że w Londynie wiadano o niej przynajmniej od końca maja²⁴.

W czerwcu odbyło się również spotkanie kanclerza niemieckiego Heinricha Brüninga i ministra spraw zagranicznych Juliusa Curtiusa z premierem brytyjskim Jamesem Ramseyem MacDonaldem w Chequers, gdzie rozmawiano również o możliwości pomocy Niemcom. Wydano wtedy wspólny komunikat o konieczności międzynarodowej współpracy w tej kwestii, gdyż sytuacja w Niemczech stawała się coraz bardziej krytyczna. Od końca maja do połowy czerwca wycofano z tego kraju fundusze zagraniczne na sumę około 1 mld marek. 10 czerwca politycy niemieccy przeprowadzili rozmowy z ambasadorem amerykańskim w Berlinie, można więc przypuszczać, że podobnie jak Brytyjczycy wcześniej już wiedzieli o planach Hoovera²⁵.

Nie odbyły się natomiast żadne konsultacje ze stroną francuską, choć doradcy próbowali przekonać Hoovera do ich podjęcia. W Paryżu spodziewano się jednak jakichś działań, chociażby z powodu wspomnianych wcześniej wypowiedzi Castle'a i Mellona. Dopiero 18 czerwca zaniepokojony ambasador francuski w Waszyngtonie – Paul Claudel odbył pierwsze rozmowy na ten temat z politykami amerykańskimi. Został zapewniony, że

²² Czołowi amerykańscy bankierzy i finansiści podjęli zdecydowaną akcję na rzecz moratorium, które ich zdaniem powinno być zostać ogłoszone na 2 lata. Do momentu ogłoszenia moratorium 20 VI 1931 r. niemal codziennie odbywały się ich konferencje w prywatnej rezydencji Stimsona w Woodley. D. Pearson, C. Brown, *The American Diplomatic Game*, Garden City 1935, s. 212. Zob. także: E. W. Bennett, *Germany...*, s. 156.

²³ A. Toynbee, *Survey...*, s. 72.

²⁴ *Documents on British Foreign Policy* [dalej: DBFP], *Second Series*, vol. 2, London 1947, Lindsay (ambasador brytyjski w Stanach Zjednoczonych) do Hendersona (ministra spraw zagranicznych Wielkiej Brytanii), 6 VI 1931, dok. 50.

²⁵ A. Toynbee, *Survey...*, s. 70.

żadna akcja nie zostanie podjęta bez porozumienia z Francją²⁶. O szczegółach planu Hoovera Claudel został powiadomiony następnego dnia i ku zaskoczeniu sekretarza stanu Henry'ego L. Stimsona wyraził zadowolenie z decyzji amerykańskiego prezydenta oraz ze zmiany polityki izolacjonizmu – jako odpowiedź na zaangażowanie się w sprawy Europy. Nie można było oczywiście jeszcze przewidzieć reakcji rządu francuskiego, dlatego Stimson zadeklarował, że ogłoszenie moratorium jeszcze zostanie wstrzymane²⁷.

Jednak Claudel nie zdążył się skontaktować ze swoim rządem, bowiem 20 czerwca prezydent Hoover ogłosił publicznie projekt moratorium. Na początku oświadczenia znalazło się stwierdzenie, że plan wejdzie w życie tylko w przypadku jego ratyfikacji przez Kongres Stanów Zjednoczonych. Rząd amerykański proponował zawieszenie na rok wszelkich spłat reparacji i długów międzynarodowych wraz z odsetkami. Strona amerykańska gotowa była odroczyć tym samym wszystkie długi obcych rządów od 1 VII 1931 r. pod warunkiem, że i one zawieszą obowiązki płatnicze swoim dłużnikom. Decyzja ta została uzasadniona utratą zaufania w stosunkach międzynarodowych w trudnych latach kryzysu. Fakt ten – według Hoovera – wpłynął na znaczne zmniejszenie wymiany handlowej, niestabilność na rynku złota, spadek cen i pośrednio na bezrobocie w poszczególnych krajach. Prezydent postulował, by rok obowiązującego moratorium poświęcić na odbudowę gospodarczą świata. W swym oświadczeniu podkreślił jednak po raz kolejny *désintéressement* Stanów Zjednoczonych kwestią reparacji i odmowę połączenia tej kwestii z zadłużeniem państw europejskich. Hoover stwierdził, że moratorium jest gestem dobrej woli, którego skutkiem miała być poprawa stosunków międzynarodowych, co miało doprowadzić do rozwiązania najważniejszych problemów ówczesnego świata – nie tylko gospodarczych, ale i politycznych, na przykład kwestii rozbrojenia²⁸. Propozycja ta – wbrew obawom Hoovera – została bardzo dobrze przyjęta przez opinię publiczną i prasę w Stanach Zjednoczonych. Nawet w „The Nation” – gazecie zwykle nieprzychylniej poczynaniom Hoovera – znalazło się stwierdzenie, że tym gestem zwiększył on swe szanse w przyszłych wyborach²⁹.

²⁶ J. Kiwerska, *Niemcy w polityce Stanów Zjednoczonych*, [w:] *Niemcy w polityce międzynarodowej 1919–1939*, t. 2: *Lata wielkiego kryzysu gospodarczego*, red. S. Sierpowski, Poznań 1992, s. 143. O dyskusji na temat konsultacji z państwami europejskimi zob. także: R. F. Ferrell, *American Diplomacy in the Great Depression. Hoover – Stimson Foreign Policy 1929–1933*, London 1957, s. 115.

²⁷ H. L. Stimson, Mc G. Bundy, *On Active...*, s. 206.

²⁸ Tekst deklaracji Hoovera z 20 VI 1931 r. [w:] *L'Esprit International*, Octobre 1931, s. 658–659. Także: PR FRUS, s. 45–46, *America in the World. Twentieth-Century History in Documents*, ed. O. T. Barck, Cleveland 1961, s. 237–238.

²⁹ J. A. Schwarz, *The Interregnum of Despair. Hoover, Congress and the Depression*, Chicago 1971, s. 79.

Pierwszą reakcję Paryża na tę propozycję można określić jako pełne urazy zaskoczenie wywołane faktem, że propozycja tej wagi nie była wcześniej konsultowana z Francją – jednym z największych wierzycieli świata. W literaturze amerykańskiej można spotkać się z twierdzeniem, że Hoover takie rozmowy planował i chciał się wstrzymać jeszcze z ogłoszeniem moratorium. Jego nagłą decyzję miały spowodować przecieki do prasy, a także negatywne wobec planu wypowiedzi niektórych kongresmanów. Prezydent liczył na natychmiastowe i entuzjastyczne przyjęcie przez wszystkie kraje tej propozycji, co miało przynieść pozytywny efekt psychologiczny i akceptację moratorium przez Kongres bez zbędnych dyskusji³⁰. Można jednak zadać pytanie, czy ten pośpiech nie miał na celu postawienia Francji przed faktem dokonanym i zmuszenia jej do wyrażenia zgody w atmosferze bezwarunkowego poparcia dla propozycji Hoovera w pozostałych krajach. Takie wytłumaczenie jest bardzo prawdopodobne – przecież to właśnie Francja była w oczach Amerykanów głównym ewentualnym oponentem tej inicjatywy³¹.

W Paryżu obawiano się głównie zarzucenia na zawsze planu Younga, co nie tylko pozbawiłoby Francję dochodów z reparacji, ale – co gorsze – stanowiłoby kolejny wyłom w traktacie wersalskim, którego Francja zdecydowanie broniła w każdych okolicznościach. Warto również przeanalizować jej straty spowodowane wejściem w życie moratorium – równałaby się mniej więcej stratom amerykańskim poniesionym wskutek zawieszenia spłat długów (licząc średnią na jednego mieszkańca). Jednak należy pamiętać, że plan Hoovera miał pomóc głównie Niemcom, a w tym kraju inwestycje francuskie wynosiły zaledwie 1/9 wkładów amerykańskich. Ogólna suma, jakiej Francja spodziewała się z tytułu zadłużenia innych państw w roku moratorium (od 1 VII 1931 r. do 30 VI 1932 r.), to 814,6 mln marek w złocie, a długi, które musiałaby spłacać innym państwom, wynosiły tylko 485,5 mln marek w złocie. Nietrudno obliczyć, że Francja straciłaby w tym przypadku 349,1 mln co było największą sumą, porównując do strat innych krajów³². W Paryżu niepokój wzbudzała również polityczna strona tego problemu: przede wszystkim obawiano się, że Niemcy wykorzystają przerwę w regulowaniu swoich zobowiązań na rozbudowę zbrojeń.

³⁰ F. Costigliola, *Awkward Domination...*, s. 236. Według Joslina, który tak samo motywuje brak wcześniejszych konsultacji z Francją, prasa miała ogłosić trzymaną dotychczas w ścisłej tajemnicy informację 21 czerwca. T. G. Joslin, *Hoover...*, s. 97.

³¹ Obawiano się, że Francja może odebrać moratorium jako amerykańską próbę narzucenia własnej polityki Europie. Przewidywano długie rozmowy przygotowawcze, które mogły zniweczyć wysiłki Hoovera i spowodować porzucenie idei moratorium. B. Mitchell, *The Depression Decade. From New Era Through New Deal 1929–1941*, New York 1975, s. 63.

³² H. F. Armstrong, *France and the Hoover Plan*, „Foreign Affairs”, October 1931, vol. 10, No 15, s. 27. Na temat reakcji Francji zobacz też: *The United States and Its Place in World Affairs*, ed. A. Nevins, L. M. Hacker, Boston 1943, s. 208.

Dlatego też strona francuska nie uległa presji opinii światowej, która bardzo dobrze przyjęła propozycję Hoovera. Inicjatywa znalazła również poparcie amerykańskiego społeczeństwa, czego wymiernym skutkiem był natychmiastowy wzrost cen akcji na giełdach światowych³³.

21 czerwca Claudel spotkał się w Waszyngtonie ze Stimsonem. Francuski ambasador po konsultacji ze swym rządem stwierdził, że choć Francuzi doceniają dobrą wolę Hoovera, proszą o oczekiwanie na odpowiedź kilka dni. Stimson wskazał na niekorzystne skutki tej zwłoki, która mogła wywrzeć bardzo złe wrażenie na świecie. Claudel jednak wyjaśnił, że rząd w Paryżu przygotowuje oświadczenie zawierające ogólną zgodę na propozycję amerykańską, zastrzegając konieczność przedyskutowania niektórych szczegółowych kwestii³⁴.

W Paryżu z przedstawicielami rządu francuskiego rozmowy prowadził ambasador amerykański Walter Edge, podczas których Pierre E. Flandin – francuski minister finansów – powiedział, że nie można dopuścić do odroczenia Niemcom części bezwarunkowej reparacji. Wskazał, że o ile nie odbije się to bardzo niekorzystnie na finansach francuskich, to inne mniej zamożne państwa Europy stracą poważne źródło swoich dochodów. Zauważył też konieczność przybycia amerykańskiego sekretarza skarbu – Andrew Mellona do Paryża, aby wyjaśnił tę i inne kwestie budzące wątpliwości strony francuskiej. Celem tego ostatniego postulatu miała być na pewno odbudowa prestiżu Francji. Flandin wyraził bowiem nieufność co do szczyrych zamiarów Stanów Zjednoczonych, spowodowaną szczególnie wizytą Mellona w Chequers w dniach 5–10 czerwca, podczas której rozmawiał z Brytyjczykami i Niemcami. Francuskiemu ministrowi trudno było uwierzyć, że nie poruszono tam tematu planowanego moratorium. Cała sprawa wyglądała więc na spisek, który miał pozostawić Francję na marginesie negocjacji i postawić ją, po ogłoszeniu moratorium, w sytuacji przymusowej. Edge zapewnił jednak, że nic takiego nie miało miejsca, przekonywał o szczerości intencji amerykańskich³⁵. Edge wystosował również notę w tej sprawie, oświadczając, że Francja jako pierwsza dowiedziała się o treści propozycji Hoovera³⁶. Edge próbował uzasadnić swoim zwierzchnikom w Waszyngtonie sceptyczne podejście Francuzów, tłumacząc je problemami związanymi z przekonaniem własnego parlamentu i opinii publicznej o konieczności poniesienia kosztów odbudowy gospodarczej świata. Szczególnie

³³ F. Costigliola, *Awkward Domination...*, s. 237.

³⁴ PR FRUS, Memorandum Stimsona dotyczące rozmów z Claudelem, 21 VI 1931, s. 43. E. E. Morison, *Turmoil and Tradition...*, s. 351.

³⁵ PR FRUS, Edge do Stimsona, 21 VI 1931, s. 44.

³⁶ Nota wystosowana przez ambasadora Stanów Zjednoczonych w Paryżu, 23 VI 1931, „L’Esprit International”, Octobre 1931, s. 659–660.

dotyczyło to Niemiec postrzeganych we Francji jako potencjalny wróg, który pieniądze zaoszczędzone na moratorium może przeznaczyć na zbrojenia³⁷.

W tej sytuacji Amerykanie i Brytyjczycy wspólnie wywarli presję na rząd niemiecki, by poczynił jakiś „gest dobrej woli” w stosunku do Francji mogącej zlikwidować jej obawy. Owocem tych starań była mowa radiowa kanclerza Heinricha Brüninga z 23 VI 1931 r., w której wyraził wdzięczność Hooverowi za inicjatywę i zaproponował jak najszybsze rozpoczęcie rozmów francusko-niemieckich mających poprawić wzajemne stosunki, na co Francja wkrótce wyraziła zgodę. Wcześniej minister spraw zagranicznych Julius Curtius zwołał konferencję prasową dziennikarzy, na której zaapelował o powstrzymanie się od wrogich komentarzy co do postawy Francji wobec moratorium³⁸.

Rząd Pierre'a Laval'a zdawał sobie jednak sprawę, że będzie musiał przyjąć propozycję Hoovera. Wobec częstych zmian gabinetów we Francji, znalazł się w bardzo kłopotliwej sytuacji – decyzja narażenia kraju na straty finansowe nie mogła mu przysporzyć popularności. Stąd wynikała konieczność postawienia warunków, które mogłyby chronić w jakimś stopniu interesy francuskie. Odpowiedź Paryża na plan Hoovera została wysłana dopiero cztery dni po jego ogłoszeniu – 24 czerwca. Strona francuska poparła istotę i cele moratorium, aczkolwiek wskazała na kolejną konieczność dużych poświęceń swego kraju. Głównym zastrzeżeniem było nieuwzględnienie spłaty „bezwarunkowej” części reparacji zapisanej w planie Younga. Francuzi wskazywali, że jest to niezbędne do zachowania ciągłości i gwarancji utrzymania zasady wnoszenia odszkodowań wojennych przez Niemcy. Znając trudną sytuację swego dłużnika, proponowali, by suma wynikająca z części bezwarunkowej została przekazana przez ten kraj do Banku Rozrachunków Międzynarodowych (BRM)³⁹. Instytucja ta miała następnie przekazać ją z powrotem do Niemiec w formie pożyczki. Z kredytu BRM powinny też – według Francuzów – skorzystać kraje Europy Środkowej i Wschodniej, które ucierpią na odcięciu dopływu reparacji. Rząd paryski uzasadniał, że dodatkowe kredyty są niezbędne dla uratowania gospodarki niemieckiej, a samo moratorium nie przyniesie efektu. Jednak potwierdzono solidarność z Amerykanami w walce z kryzysem⁴⁰.

³⁷ PR FRUS, Edge do Stimsona, 22 VI 1931, s. 49.

³⁸ *Ibidem*, Sackett (ambasador amerykański w Niemczech) do Stimsona, 23 VI 1931, s. 50–54.

³⁹ Bank Rozrachunków Międzynarodowych (Bank of International Settlements) był instytucją założoną na konferencji w Hadze w styczniu 1930 r. w celu regulowania wszystkich spraw związanych ze sprawą reparacji i długów wojennych, mającą również wspierać gospodarkę światową kredytami. J. Kiwerska, *Między izolacjonizmem a zaangażowaniem. Europa w polityce zagranicznej Stanów Zjednoczonych od Wilsona do Roosevelta*, Poznań 1995, s. 269. Zob. także: P. Einzig, *The Bank of International Settlements*, London 1932.

⁴⁰ Odpowiedź francuska na propozycję amerykańską, 24 VI 1931, „L'Esprit International”, Octobre 1931, s. 661–662.

Prezydent Hoover wyraził duże zniecierpliwienie postawą Paryża. Stwierdził nawet, że ponieważ sceptycyzm Francji zniszczył pozytywny efekt psychologiczny, jaki miało przynieść moratorium, należy ten kraj ukarać wyłączeniem spod jego działania. Zgłosił również propozycję, by z każdym innym krajem negocjować osobno warunki odroczenia spłat. Stimson z trudem odwiódł go od odpowiedzenia Paryżowi w ten sposób. Amerykański prezydent, nigdy wcześniej nie odczuwający sentymentu do Francji, od momentu zakwestionowania przez nią moratorium czuł do polityków tego kraju głęboką niechęć. Uważał, że są obciążeni obsesyjną podejrzliwością, a ich polityka jest skrajnie egoistyczna. Natomiast sekretarz stanu Stimson uważał francuskie propozycje za rozsądną podstawę do przeredagowania moratorium. Twierdził, że najważniejsze w tej sytuacji było szybkie ustalenie konkretnych warunków działania, by Niemcy mogły natychmiast zająć się odbudową swych finansów i by wrócił do tego kraju kapitał zagraniczny⁴¹. Jedynym pozytywnym efektem odmowy przez Francję bezwarunkowego przyjęcia moratorium był – według Hoovera – koniec dotychczasowej jednomyślnej współpracy francusko-brytyjskiej w sprawie długów wojennych⁴².

Także opinie polityków francuskich nie były zbyt przychylne dla propozycji amerykańskich. Wprawdzie tezy zawarte w odpowiedzi francuskiej z 24 czerwca zostały przyjęte przez Izbę Deputowanych, jednakże debata trwała całą noc – z 26 na 27 czerwca, a tekst końcowy został zaakceptowany w ostatniej chwili dzięki solidarnemu głosowaniu za nią wszystkich socjalistów⁴³. Zapowiedziano też, że deputowani nie zgodzą się na jakiegokolwiek dalsze ustępstwa. Dodatkowo żądano od Niemiec gwarancji pokojowej polityki i rezygnacji z prób zmian traktatu wersalskiego. Szczególnie wypowiedzi posłów lewicy (m.in. Leona Bluma) były nacechowane przekonaniem o coraz dalej idących odstępstwach od tego dokumentu. Niepokojono się także o stan finansów Francji, które kolejny raz miały zostać uszczuplone⁴⁴. Również w prawicowym dwutygodniku francuskim „Revue des deux Mondes” autor zajmujący się sprawami polityki zagranicznej – René Pinon – w ostrych słowach skrytykował propozycję Hoovera. Twierdził, że Francja oczekiwała wprawdzie pomocy amerykańskiej dla Europy, ale raczej w postaci pożyczek przekazywanych przez BRM oraz poprzez anulowanie zadłużenia. Oceniał ogłoszone moratorium jako półśrodek nie mogący poprawić ani sytuacji gospodarczej, ani przywrócić dobrych stosunków międzynarodowych. Według

⁴¹ DBFP, Lindsay do Hendersona, 24 VI 1931, dok. 83.

⁴² Hoovera zawsze niepokoił „wspólny front” francusko-brytyjski wywierający naciski na władze Stanów Zjednoczonych w celu zredukowania bądź całkowitej likwidacji zadłużenia. Prezydent postrzegał te działania jako „sojusz antyamerykański”. T. G. Joslin, *Hoover...*, s. 335.

⁴³ J. Wheeler-Bennett, *The Wreck...*, s. 60. O decyzji francuskiego parlamentu: M. Soulié, *La vie politique d'Edouard Herriot*, Paris 1962, s. 337.

⁴⁴ DBFP, Lord Tyrrell (ambasador brytyjski w Paryżu) do Hendersona, 28 VI 1931, dok. 90.

Pinona, skutkiem braku zaufania do Niemiec i nieprzyznania im pożyczki przez nowojorski Bank Rezerw Federalnych było dalsze wycofywanie przez inwestorów zagranicznych funduszy z Niemiec. Uważał, że pieniądze z reparacji zaoszczędzone przez Niemcy nie są wystarczające dla podniesienia się tego kraju z zapaści i wypłyną stamtąd „jak z dziurawego naczynia”. Pinona oburzały także nieprzychylnie komentarze prasy zagranicznej na temat stanowiska zajętego przez Francję. Stwierdził, że nie była ona zobowiązana do poświęcenia swych interesów dla dobra Niemiec. Wystąpienie Hoovera nazwał „gestem teatralnym”, próbą „moralnego szantażu”, w swej istocie będącym tylko „obroną interesów amerykańskich finansistów”⁴⁵.

Zdając sobie sprawę z tych nastrojów, strona amerykańska zdecydowała się na podjęcie rozmów. Przed swoim wyjazdem do Francji sekretarz skarbu Mellon otrzymał dokładne wskazówki od Hoovera. Przede wszystkim miał podkreślać, iż wejście w życie moratorium jest sprawą bardzo pilną i że najlepszym rozwiązaniem byłoby przyjęcie go bez poprawek, gdyż Kongres może z ich powodu odrzucić cały projekt. Amerykański prezydent uważał za niemożliwą do przeprowadzenia francuską propozycję dotyczącą pomocy krajom Europy Środkowej z pieniędzy uzyskanych przez wpłaty do BRM bezwarunkowej części reparacji. Według niego, jeśli Niemcy miałyby w ogóle płacić tę część swych zobowiązań, to powinny one wrócić w formie pożyczki wyłącznie do nich, gdyż w przeciwnym razie kraj ten poniesie dodatkowe straty. Pożyczka ta miała być spłacona w ratach rozłożonych na 10 lat. Hoover zagroził, że jeżeli Paryż nie zgodzi się na taki okres, strona amerykańska skróci również czas przeznaczony na spłacanie długów francuskich. Prezydent nie zgadzał się również z propozycją, by zawieszone płatności były realizowane w całości w następnym roku. Problem stanowiły także odszkodowania w formie dostaw towarów – uważał, że powinny być utrzymane, a bezwarunkowa część reparacji miała być pomniejszona o ich wartość⁴⁶.

Tymczasem Edge wysyłał telegramy do Waszyngtonu podkreślając, że plan przedstawiony przez Hoovera nie był wystarczający do rozpoczęcia rozmów z Francją. Domagał się wysłania bardziej konkretnych i możliwych do przyjęcia warunków. Alarmował, że jeśli Francuzi nie otrzymają żadnych ustępstw, to rząd Laval'a, który był dość przychylny idei moratorium, broniąc się przed upadkiem, usztywni swoje stanowisko⁴⁷. Jednak również Hoover znalazł się w trudnej sytuacji, gdyż pojawiły się głosy ze strony kongresmanów (na przykład senatora Williama Boraha – szefa senackiego

⁴⁵ R. Pinon, *Chronique de la quinzaine*, „Revue des deux Mondes”, 1 VII 1931, s. 240, 1 VIII 1931, s. 713. Por. C. J. Ginoux, *L'économie française entre les deux guerres 1919–1939*, Paris brw, s. 345.

⁴⁶ PR FRUS, Stimson do Athertona (chargé d'affaires w Wielkiej Brytanii), 24 VI 1931, s. 65–68.

⁴⁷ *Ibidem*, Edge do Stimsona, 25 VI 1931, s. 71.

Komitetu Spraw Zagranicznych), że w przypadku zmian w moratorium wycofają dla niego swe poparcie. Hoover również obawiał się ustępstw wobec Francji, szczególnie wzrostu jej wymagań i dążenia do całkowitej redukcji długów. Uważał ją za kraj tak potężny finansowo, że brak reparacji przez rok nie spowodowałby żadnych wielkich szkód. Postawę Francji postrzegał jako działanie o charakterze ściśle politycznym, skierowanym przeciw Niemcom, a także Stanom Zjednoczonym⁴⁸. Wobec tego Stimson polecił Edge'owi dyskutować z Francuzami wyłącznie o przyjęciu pierwotnej wersji planu Hoovera, przedstawiając sytuację ze strony amerykańskiej, a także przekonując, że bez udziału Stanów Zjednoczonych nie będzie można zorganizować pomocy dla Niemiec. Ambasador Edge jako argument miał podać fakt, że niemal wszystkie państwa europejskie zaakceptowały już moratorium, wobec czego Francja zostanie izolowana w swoich dążeniach. Gdyby te argumenty nie zostały przyjęte, amerykański sekretarz stanu polecił przedstawić propozycję Leona Frasera. Amerykański dyrektor BRM sugerował, by Niemcy wpłaciły 500 mln marek do tej instytucji jako symbol kontynuacji planu Younga, co mogłoby zadowolić Francję, a nie spowodowałoby trudności z transferem oraz byłoby zgodne z duchem moratorium⁴⁹.

26 czerwca Edge wysłał do Brianda list, w którym zapraszał go do rozpoczęcia negocjacji z przebywającym w Paryżu sekretarzem skarbu Mellonem. Tego samego dnia do Europy udał się Stimson, by osobiście kierować negocjacjami. Miał on zamiar przekonać Francuzów do jak najszybszego przyjęcia moratorium bez postulowanych przez nich zastrzeżeń. Był przekonany, że w przeciwnym wypadku cała idea upadnie, gdyż inne kraje również poczują się uprawnione do zgłaszania swoich uwag. Miał poza tym pełnomocnictwa do przedstawienia Francuzom opisanego wcześniej planu Frasera. Hoover polecił mu również nie zajmować się szczegółami technicznymi realizacji jego propozycji, zostawiając je do rozpatrzenia specjalnemu komitetowi ekspertów, który miał obradować po osiągnięciu porozumienia francusko-amerykańskiego⁵⁰. Amerykanie mogli liczyć również na poparcie Brytyjczyków, którzy obawiali się rozciągnięcia kontroli finansowej Francji nad Niemcami. Zgodnie twierdzili, że w przypadku odrzucenia moratorium Francja będzie musiała spłacać swe długi wojenne, a także wyasygnować ze swego funduszu gwarancyjnego w BRM odszkodowania wierzycielom Niemiec⁵¹.

27 VI 1931 r. rozpoczęły się w Paryżu rozmowy między Lavalem, Flandinem i Briandem a Mellonem i Edgem. Jednocześnie w Berlinie ambasador

⁴⁸ *The Memoirs of Herbert Hoover*, vol. 3: *the Great Depression 1929–1941*, New York 1952, s. 172.

⁴⁹ PR FRUS, Stimson do Edge'a, 25 VI 1931, s. 75–77.

⁵⁰ *Ibidem*, Robert Castle (pełniący obowiązki sekretarza stanu) do Stimsiona, 26 VI 1931, s. 77–82.

⁵¹ DBFP, Henderson do Lindsaya, 27 VI 1931, dok. 88.

amerykański Sackett rozmawiał z Brüningiem o warunkach możliwych do przyjęcia przez Niemcy. Kanclerz odmawiał od początku zaakceptowania propozycji francuskiej, ale również planu Frasera. Uważał także za politycznie niemożliwe publiczne potwierdzenie akceptacji Niemiec dla planu Younga, czego między innymi domagali się Francuzi.

Podczas rozmów z Mellonem Laval przedstawił więcej szczegółów proponowanego rozdysponowania reparacji – 4/5 BRM miałyby przeznaczyć na pożyczkę dla Niemiec, a 1/5 – dla krajów Europy Środkowej, która byłaby spłacana przez pięć lat. Mellon, wiedząc o stanowisku Brüninga wobec tej propozycji, wyraził obawę, że rząd niemiecki jej nie zaakceptuje. Francuzi również zdecydowanie odrzucili przyjęcie moratorium, nie podając zastrzeżeń. Ponieważ nie chcieli jednak, by nastąpił impas w rozmowach, więc zgłosili kolejną propozycję: Francja miała przekazać do dyspozycji BRM sumę równą francuskiej części spłat bezwarunkowych, którą Niemcy mogłyby wziąć jako pożyczkę na korzystnych warunkach. Dla krajów Europy Środkowej miano przekazać 1/5 tej kwoty. Od Niemiec żądano gwarancji, że pożyczka zostanie przeznaczona wyłącznie na cele związane z odbudową gospodarczą⁵², ale Waszyngton odrzucił i tę propozycję jako sprzeczną z duchem moratorium. Zgodzono się jedynie, by po roku wolnym od wszelkich zobowiązań, reparacje były realizowane w ciągu 25 lat, a nie 35 (jak było przewidziane w planie Younga), i aby bezwarunkową część odszkodowań wojennych w całości pożyczyć Niemcom. Rząd amerykański potraktował to jako ostateczne ustępstwo, pod groźbą całkowitego zerwania negocjacji. Zauważono ponadto, że sytuacja finansowa Niemiec jest tak trudna, że prawdopodobnie nie będą w stanie zapłacić reparacji, a w przypadku odwołania moratorium Francja będzie musiała bez ich dopływu spłacić swe długi Stanom Zjednoczonym i Wielkiej Brytanii⁵³. Z drugiej strony było oczywiste, że Francja jest w stanie wypełnić te zobowiązania, zaś niepowodzenie moratorium mogło spowodować kompletną katastrofę finansową w Niemczech, do czego Stany Zjednoczone nie chciały dopuścić. Pozycja Francji w negocjacjach wciąż była więc silna.

Tymczasem strona niemiecka ogłosiła, że nie może wyrazić zgody na propozycję francuską, co dodatkowo utrudniło paryskie negocjacje. Amerykanie przewidywali, iż w tej sytuacji Francja będzie się czuła uprawniona do wywierania na Niemcy nacisku politycznego. Francuzi nie ukrywali zresztą, że w zamian za zaakceptowanie moratorium chcieli uzyskać od Niemców gwarancję *status quo* w Europie oraz rezygnację tego państwa z walki o strefy wpływów w Europie Środkowej i na Bałkanach. Amerykanie byli zdecydowanie przeciwni wysuwaniu takich żądań, nie tylko z powodu zasadniczego amerykańskiego dystansu do spraw politycznych Starego Kontynentu, ale także

⁵² PR FRUS, Edge do Castle'a, 27 VI 1931, s. 86–87.

⁵³ *Ibidem*, Castle do Edge'a, 27 VI 1931, s. 88–91.

przez postrzeganie Francji jako państwa dążącego do hegemonii politycznej i ekonomicznej, co uważano za zagrożenie dla pokoju.

W tym czasie zaczęła się kształtować koncepcja wysunięta początkowo przez Brytyjczyków, zakładająca, że Niemcy powinni wykonać jakiś „gest dobrej woli”. Pracownicy ambasady brytyjskiej w Berlinie wywierali naciski, by Niemcy dobrowolnie zrezygnowali z unii celnej z Austrią, co mogłoby poprawić negatywne nastroje we Francji. Próbowali również przekonać Amerykanów, że powinni przyłączyć się do ich działań⁵⁴. Jednak Hoover powstrzymywał się od wydania na to zgody, obawiając się, że zostanie oskarżony o włączanie swego kraju w problemy polityczne Europy. Był to jeden z „grzechów głównych” przeciw obowiązującemu w Stanach Zjednoczonych izolacjonizmowi i, w przypadku wyjścia na jaw takich działań, polityczna pozycja Hoovera byłaby zniszczona. Amerykanie woleli, by Francuzi porozumieili się w tych kwestiach bezpośrednio z Niemcami⁵⁵. Oni jednak zajęli nieprzejednane stanowisko, licząc na to, że w razie fiaska rozmów amerykańsko-francuskich i tak otrzymają pomoc ze Stanów Zjednoczonych. Taka nieoficjalna sugestia pojawiła się w wypowiedziach dla prasy współpracowników sekretarza skarbu, m. in. Ogdena Millsa⁵⁶. Rozmowy francusko-amerykańskie toczyły się mimo to nadal. Francuzi zapoznali się z ostatnią propozycją Hoovera, lecz nie zaakceptowali jej, tłumacząc się trudną sytuacją polityczną na forum Zgromadzenia Narodowego. Amerykanie zasugerowali, że według instrukcji prezydenta, gdy to porozumienie nie zostanie podpisane, Francja zostanie wyłączona spod działania moratorium. Dalsze negocjacje na ten temat miały być prowadzone indywidualnie z innymi państwami. P. Flandin zadeklarował, że przedstawi amerykańską propozycję Radzie Ministrów, choć wątpił, iżby została ona przyjęta⁵⁷.

Następnego dnia – 1 lipca – Edge przekazał rządowi paryskiemu memorandum, które nadeszło z amerykańskiego Departamentu Stanu, w którym podsumowano dotychczasowe rozmowy. Za kwestie, w których osiągnięto kompromis, uznano rezygnację Francji z otrzymywania wszelkich spłat z Niemiec przez rok oraz zasadę kontynuacji spłat bezwarunkowych przy zapewnieniu Niemcom pełnego zwolnienia ze zobowiązań. Stanowisko rządów różniło się jednak znacznie jeszcze w kilku kwestiach. Po pierwsze, Francuzi nalegali, by pożyczki z BRM były przykazywane przedsiębiorstwom

⁵⁴ DBFP, Henderson do Newtona (ambasadora brytyjskiego w Stanach Zjednoczonych), 29 VI 1931, dok. 93; F. W. Foerster, *Germany and Austria. An European Crisis*, „Foreign Affairs” 9 VII 1931, vol. 9, s. 622.

⁵⁵ Hoover zezwolił jednak na działanie swych dyplomatów w Berlinie w celu skłonienia rządu niemieckiego do rezygnacji z planowanej budowy małych okrętów wojennych, lecz Brüning odrzucił tę propozycję. F. Costigliola, *Awkward Domination...*, s. 237.

⁵⁶ E. W. Bennett, *Germany...*, s. 189.

⁵⁷ PR FRUS, Edge do Castle’a, 29 VI 1931, s. 100–101.

przemysłowym i finansowym, a nie rządowi niemieckiemu. Amerykanie twierdzili z kolei, że byłoby to sprzeczne z celem moratorium, gdyż w tym przypadku nie przyniesie to rządowi niemieckiemu żadnej ulgi. Poza tym nie zgadzano się z propozycją Francji, by 25 mln dolarów wpłaconych przez Niemcy do BRM było wykorzystane do udzielenia pożyczek krajom Europy Środkowej, gdyż *de facto* zobowiązywałoby to Niemcy do kontynuowania spłat odszkodowań, co również stanowiło wyłom w proponowanym przez Hoovera planie. Problem stanowiło też ustalenie okresu pomoratoryjnych zwrotów zobowiązań. Strona amerykańska stanowczo opowiadała się za ich rozłożeniem na 25 lat, podczas gdy Francja przewidywała na to tylko dwa lata. Francja chciała również uzyskać zapewnienie, że nie będzie musiała wpłacać do BRM 120 mln dolarów na fundusz gwarancyjny, do czego zobowiązywał ją plan Younga⁵⁸.

Francuzi zdawali sobie sprawę, że w tym dramatycznym momencie rozmów muszą przystać na jakiś kompromis. Uznali więc memorandum z 1 lipca za dobrą bazę do dalszych pertraktacji i wyrazili gotowość pójścia na ustępstwa w sprawie okresu zwrotu zawieszonych płatności oraz funduszu gwarancyjnego. Co do rozwiązania drugiego z problemów, proponowali żeby dyrektorzy Banku zgodzili się zinterpretować korzystnie dla Francji odpowiedni artykuł planu Younga i ustalić mniejszą kwotę funduszu gwarancyjnego. Namawiano też Stany Zjednoczone, by wykorzystały własne fundusze na pomoc krajom Europy Środkowej, a Mellon zasugerował wtedy, by banki centralne Francji, Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii zagwarantowały po 10 mln dolarów dla tych krajów. Propozycja taka padła mimo początkowej niechęci Amerykanów uważających, że działanie takie wspiera wpływy francuskie w Europie, które uważali za zbyt rozległe; podobnego zdania byli Brytyjczycy⁵⁹.

Spotkanie amerykańsko-francuskie wzbudziło niewielkie nadzieje na kompromis, lecz wciąż pozostawały do uzgodnienia ważne kwestie. Rozmowy paryskie były śledzone z wielką uwagą, tym bardziej że czas działał zdecydowanie na niekorzyść moratorium; pogarszała się też dosłownie z dnia na dzień sytuacja gospodarcza w Niemczech⁶⁰. Rząd brytyjski zaproponował wówczas zwołanie dodatkowej konferencji do Londynu.

⁵⁸ Memorandum dostarczone przez ambasadora Stanów Zjednoczonych w Paryżu, 1 VII 1931, „L'Esprit International”, Octobre 1931, s. 663–667.

⁵⁹ DBFP, Tyrrell do Hendersona, 2 VII 1931, dok. 114.

⁶⁰ Od 1 lipca na nowo rozpoczęło się wycofywanie kapitałów zagranicznych z Niemiec. 6 lipca Reichsbank ogłosił, że z Niemiec odpłynęło kolejne 100 mln marek. A. J. Toynbee, *Survey...*, s. 78. Podczas kryzysu mającego miejsce wiosną i latem 1931 r. z Niemiec wycofano 2/3 kredytów krótkoterminowych (2,9 mld marek). 60% tej sumy wycofali Amerykanie, 10% Francja. J. W. Wheeler-Bennett, *The Wreck...*, s. 73. Por.: E. F. Gay, *The Great Depression*, [w:] *Fifty Years of Foreign Affairs*, ed. H. F. Armstrong, New York 1972, s. 101.

Właśnie tam miały się rozstrzygnąć problemy opóźniające podpisanie moratorium, które były postrzegane jako czysto techniczne. Strona francuska jednak wyraźnie grała na zwłokę, zdecydowana wykorzystać trudną sytuację do zrealizowania wszystkich swoich celów. Briand przyjął wprowadzić propozycję brytyjską, ale zaznaczył, że ministrowie nie mogą opuścić Paryża przed 6 lipca, czyli do zakończenia sesji parlamentu⁶¹.

Postawa taka niesłuchanie irytowała Amerykanów, ale praktycznie zmuszała ich do działania. 4 lipca Mellon poinformował, że rząd amerykański ostatecznie zaakceptował zasadę kontynuowania spłat bezwarunkowej części reparacji według planu Younga. Pozostała jeszcze kwestia okresu oddania uzyskanej w ten sposób przez Niemcy pożyczki. Amerykanie zdecydowali się jednak wycofać z negocjacji na ten temat; tak więc decyzja miała być podjęta bez ich udziału, podczas zapowiadanych bezpośrednich rozmów francusko-niemieckich⁶².

Ponieważ rozmowy francusko-amerykańskie przeciągały się dłużej niż zaplanowano, na świecie wzrastał niepokój. Panowała opinia, że propozycja Hoovera zostanie odwołana, unikano więc inwestycji w Niemczech, wciąż wycofywano także stamtąd fundusze. 3 lipca ogłoszono bankructwo jednego z największych koncernów przemysłowych w Niemczech – Norddeutsche Wollkämmeri, alarmująca była też sytuacja wielu potężnych banków. Wobec tego Francuzi i Amerykanie wydali wspólny komunikat, że porozumienie w najważniejszych kwestiach już osiągnięto, a do omówienia pozostały jedynie szczegóły natury technicznej.

Tragiczna sytuacja gospodarcza, a także naciski ze strony amerykańskiej i brytyjskiej skłoniły Brüninga do złożenia 5 lipca publicznego oświadczenia, iż kwoty zaoszczędzone przez Niemcy dzięki moratorium nie zostaną przeznaczone na zbrojenia⁶³. Fakt ten został niewątpliwie pozytywnie odebrany przez Francję, choć zapewne spodziewała się większych politycznych ustępstw.

Porozumienie mimo to nie było jeszcze wcale pewne – wciąż trwały dyskusje, które sprawy można przekazać komitetowi ekspertów, a które z nich wymagają jak najszybszego ustalenia. Sytuacja była nadal bardzo napięta. Każdy punkt propozycji obu stron był omawiany bardzo szczegółowo, co przynosiło wciąż nowe kontrowersje i żądania przerehabrowania propozycji⁶⁴. W końcu rozmowy przyniosły konkretny rezultat: 5 lipca o godzinie 2.30, po całonocnych negocjacjach, do Waszyngtonu zostały wysłane podstawy umowy zaakceptowane przez rząd francuski. Zawierały one zgodę na zawieszenie wszystkich zobowiązań międzynarodowych na rok od

⁶¹ DBFP, Henderson do Newtona, 2 VII 1931, dok. 116.

⁶² PR FRUS, Edge do Castle'a, 4 VII 1931, s. 135.

⁶³ A. J. Toynbee, *Survey...*, s. 77; E. A. Rosen, *Hoover, Roosevelt and the Brain Trust*, New York 1977, s. 74.

⁶⁴ R. H. Ferrell, *American...*, s. 116.

1 VII 1931 r., z wyjątkiem bezwarunkowej części reparacji – 612 mln marek. Kwota ta, przekazywana do BRM, miała być pożyczona Niemcom pod zastaw obligacji kolei gwarantowanych przez rząd. Spłata części warunkowej miała być realizowana w 12 rocznych ratach, począwszy od 1 VII 1932 r. Te same warunki miały dotyczyć spłat długów wojennych. Zaplanowano również utworzenie specjalnego funduszu w wysokości 30 mln dolarów, gdy banki centralne Stanów Zjednoczonych, Francji i Wielkiej Brytanii zgodzą się wpłacić nań po 10 mln. Kwotę tę miał rozdzielić BRM krajom, które moratorium pozbawiało reparacji niemieckich.

Francja postawiła również dodatkowe warunki przyjęcia powyższych ustaleń: zmniejszenie przez BRM sumy funduszu gwarancyjnego, wywiązanie się Niemiec z zakontraktowanych wcześniej reparacji spłacanych w towarach oraz określenie przez rząd niemiecki celów przeznaczenia uzyskanych środków⁶⁵. Odpowiedź amerykańska dotarła do Paryża jeszcze tego samego dnia. Waszyngton nie chciał przyjąć francuskiej propozycji jako podstawy porozumienia. W telegramie Castle'a do Edga można zauważyć silne rozdrażnienie postawą Francji. Waszyngton stał na stanowisku, że dalsze przedłużanie obrad i komplikowanie moratorium Hoovera przez „mgłę technicznych szczegółów” wypacza jego sens i nieodpowiedzialnie odwleka poprawę sytuacji gospodarczej w Niemczech. Castle polecił dostarczyć Francuzom ostateczną propozycję, której odrzucenie miało spowodować natychmiastowe zerwanie negocjacji. Władze amerykańskie oświadczyły, że w tym przypadku wina za fiasko moratorium będzie leżała wyłącznie po stronie Francji i w taki sposób odbierze to międzynarodowa opinia publiczna.

Irytacja Waszyngtonu jest wyczuwalna nawet w oficjalnej nocie zawierającej propozycję ostatecznego porozumienia. W przeciwieństwie do poprzednich, nie była utrzymana w przyjaznym tonie. Zawierała oskarżenia pod adresem Francji, która przez swój sprzeciw „wypaczyła jasność, zrozumiałość i prostotę” propozycji ogłoszonej w celu pomocy najbardziej potrzebującym⁶⁶. Wskazano również na tragiczne efekty przeciągających się rozmów, które odczuły państwa Europy Środkowej. Jedyne poważniejsze zastrzeżenie rządu amerykańskiego dotyczyło dostaw towarów w ramach reparacji – obciążało to znacznie rząd niemiecki, a tym samym nie było zgodne z celem moratorium. Amerykanie zarzucali również politykom francuskim, iż w ich propozycji znalazły się warunki, których rząd amerykański nie może spełnić, gdyż angażowałby się w niepożądanym stopniu w sprawy europejskie. Za przykłady takich warunków podano: oficjalne zobowiązanie Banku Rezerw Federalnych do wzięcia na siebie części pożyczki dla Europy Centralnej czy próby wymuszenia udziału Stanów Zjednoczonych w sprawach dotyczących reparacji niemieckich.

⁶⁵ PR FRUS, Edge do Castle'a, 5 VII 1931, s. 141–142.

⁶⁶ C. P. Kindelberger, *The World in Depression 1929–1939*, New York 1986, s. 151.

Ponieważ Francuzi dobrze znali zasady polityki amerykańskiej, wymagania te odebrano jako kolejne działania w celu przedłużania negocjacji. Wobec tego rząd Stanów Zjednoczonych zażądał wydania wspólnego oświadczenia, zawierającego przyjęcie zasady moratorium Hoovera. Odroczone płatności miały być zwracane w dziesięciu rocznych ratach, poczynawszy od 1 VII 1933 r., a suma reparacji bezwarunkowych – wpłacana do BRM i przekazana z powrotem niemieckim kolejom. Zapowiedziano również pomoc dla krajów Europy Środkowej, jednak bez podania konkretów, natomiast inne kwestie miały być rozpatrywane po podpisaniu porozumienia przez komitet ekspertów⁶⁷.

Warunki amerykańskie, przedstawione w sposób tak zdecydowany, nie zrobiły na Francuzach spodziewanego wrażenia. Nie przyjęli oni natychmiast przedstawionego w nocy projektu, a dyskusje trwały jeszcze dwa dni – 5 i 6 lipca. Rozpatrywano wciąż problem traktowania dostaw w towarach: strona francuska nie chciała wziąć na siebie odpowiedzialności za zerwanie istniejących kontraktów. Mimo zdecydowanego stanowiska Amerykanów z noty z 5 lipca, udało się osiągnąć w tej sprawie porozumienie korzystne dla Francji. Zgodzono się, by równowartość tych dostaw była wpłacana do BRM i traktowana jak spłaty bezwarunkowe reparacji⁶⁸. Wtedy Francuzi zdecydowali się wyrazić zgodę na pozostawienie decyzji w pozostałych kwestiach komitetowi ekspertów. Wyrazili również chęć zorganizowania w Paryżu konferencji przedstawicieli krajów szczególnie zainteresowanych kontynuacją spłat odszkodowań po okresie moratorium.

6 lipca doszło w końcu do podpisania wspólnego oświadczenia stron amerykańskiej i francuskiej, czyli „podstaw porozumienia”. Znalazło się tam stwierdzenie o zawieszeniu długów międzyrządowych w okresie od 1 VII 1931 r. do 30 VI 1932 r., wynegocjowany wcześniej sposób zużytkowania części spłat bezwarunkowych oraz proponowany przez Amerykanów w nocy z 5 lipca sposób ich spłacania. Osobną część porozumień stanowiło oświadczenie Francji w sprawach „nie dotyczących rządu amerykańskiego”. Zapisano tam konieczność zorganizowania wspólnych działań przez pośrednictwo BRM w celu pomocy krajom europejskim tracącym na ogłoszeniu moratorium, porozumienie Francji z BRM w sprawie funduszu gwarancyjnego oraz przekazanie sprawy dostaw towarowych komitetowi ekspertów. Francja zastrzegła sobie również prawo wymagania od rządu niemieckiego zabezpieczeń dotyczących użycia środków zaoszczędzonych przez budżet Rzeszy wyłącznie w celu poprawy sytuacji gospodarczej⁶⁹.

⁶⁷ *Ibidem*, Castle do Edge'a, 5 VII 1931, s. 150–157.

⁶⁸ DBFP, Tyrrell do Hendersona, 6 VII 1931, dok. 139.

⁶⁹ PR FRUS, Podstawy porozumienia amerykańsko-francuskiego, 6 VII 1931, s. 162. Zobacz także: DBFP, Tyrrell do Hendersona, 7 VII 1931, dok. 148. Tekst francuski: „L'Esprit International”, Octobre 1931, s. 668. Tekst polski: „Przegląd Polityczny”, wrzesień 1931, z. 3, załącznik, s. 1–2.

Wprawdzie istniało jeszcze kilka niedomówień, lecz w swoim oświadczeniu z 6 lipca Hoover mógł stwierdzić, że wszyscy najwięksi wierzyciele świata przyjęli jego propozycję. Wspomniał o ich poświęceniu, a szczególnie Amerykanów, którzy po raz kolejny udowodnili swój humanitaryzm. Wyraził przekonanie, że Kongres zaakceptuje moratorium na swej sesji, która miała odbyć się dopiero w grudniu 1931 r., oraz stwierdził, że inicjatywa ta wprowadzi świat na drogę prosperity⁷⁰.

Wkrótce okazało się, iż przewidywania te się nie sprawdziły. W Waszyngtonie odbyło się spotkanie z politykami amerykańskimi w ambasadzie francuskiej, podczas którego Paul Claudel wznosił toast: „za kryzys, którego uniknęliśmy i za katastrofę, która nadejdzie”⁷¹. Rzeczywiście, kryzys w Niemczech został opanowany tylko na kilka dni. Już 13 lipca wstrzymał wypłaty jeden z największych banków w kraju – Darmstädter Bank. Zostały zawieszone także spłaty krótkoterminowych pożyczek zagranicznych⁷². Moratorium nie przyniosło więc oczekiwanych rezultatów; zapewne było propozycją niewystarczającą, by Niemcy mogły podnieść się z tak głębokiego kryzysu.

Odmowa Francji natychmiastowego przyjęcia moratorium Hoovera miała na pewno wpływ na sytuację gospodarczą również w tym kraju. Spowodowała to panika zagranicznych inwestorów wycofujących kapitały, przekonanych, że moratorium nie zostanie ogłoszone. Trudno jednoznacznie stwierdzić, czy Niemcy pokonałyby swe trudności w przypadku natychmiastowego przyjęcia propozycji Hoovera (jest to raczej wątpliwe), jednak przeciągające się negocjacje z pewnością pogorszyły sytuację⁷³. Moratorium trzeba więc uznać jedynie za środek podjęty w celu złagodzenia skutków kryzysu w sytuacji krytycznej, a nie jako działanie odnoszące długofalowy

⁷⁰ PR FRUS, Oświadczenie prezydenta Hoovera, 6 VII 1931, s. 163.

⁷¹ Na spotkaniu tym obecni byli Ogden Mills, Robert Castle i Herbert Feis – doradca do spraw ekonomicznych w departamencie stanu. E. W. Bennett, *Germany...*, s. 177, D. Pearson, C. Brown, *The American...*, s. 232.

⁷² *The United States in the World Affairs 1918–1938*, ed. A. Nevins, L. M. Hacker, Boston 1943, s. 208.

⁷³ Podczas rozmów francusko-amerykańskich prezes Reichsbanku – Hans Luther próbował uzyskać dodatkowe pożyczki w Londynie i w Paryżu. Jednak te starania zakończyły się fiaskiem. 13 VII 1931 r. w Niemczech rozpoczął się wielki run na banki i kasy oszczędnościowe. Ogłoszono 2 dni wakacji bankowych, wydając w tym czasie szereg dekretów ograniczających swobodny obrót płatniczy, co zahamowało wycofywanie kapitałów na wielką skalę. Rząd Brüninga prowadził politykę deflacyjną; zapobiegło to drastycznemu spadkowi wartości marki. Przyczyniły się do tego również pożyczki z Wielkiej Brytanii i Francji, przekazywane w swej większości do Banku Rzeszy. Więcej o sytuacji gospodarczej Niemiec: C. Łuczak, *Dzieje gospodarcze Niemiec 1871–1945*, Poznań 1984, s. 109–115; *The World's Economic Crisis and the Way to Escape*, ed. A. Salter, London 1932; W. Mieczkowski, *Niemcy między dwiema sesjami parlamentu*, „Przegląd Polityczny”, listopad 1931, z. 5, s. 164–167.

skutek. Wkrótce większość krajów odeszła od parytetu złota, a skutki tych posunięć odbiły się niekorzystnie także na gospodarce amerykańskiej⁷⁴.

Na początku artykułu przedstawiłam motywy ogłoszenia moratorium i cele, jakie chciała osiągnąć strona amerykańska. Trzeba stwierdzić, że nie udało się ich zrealizować, co było nie tylko skutkiem niezwykle skomplikowanej sytuacji ekonomicznej na świecie, ale także porażki dyplomatycznej. Amerykanom nie udało się wykorzystać mocy pozytywnego efektu psychologicznego, jaki przyniosło ogłoszenie moratorium. Decyzja ta, rzeczywiście wymagająca od Hoovera sporo odwagi i determinacji politycznej, została pozytywnie przyjęta w większości krajów europejskich. Było to wydarzenie wyjątkowe. Izolujące się od Europy Stany Zjednoczone zdecydowały się na zaangażowanie i to w tak drażliwej sprawie, jak reparacje i długi wojenne. Wprawdzie Hoover zastrzegł, że nie uznaje związku między nimi, ale *de facto* był on wpisany w ideę moratorium. Ten fakt można było już zaliczyć na konto sukcesów Francji walczącej o to od lat⁷⁵. Początkowo znalazła się ona na pozornie przegranej pozycji, będąc pod presją krajów europejskich chętnie akceptujących moratorium, lecz w istocie, jej stosunkowo dobra sytuacja ekonomiczna jeszcze w czerwcu 1931 r. sprawiła, że nie potrzebowała pilnie pomocy amerykańskiej. Taką konieczność odczuwały natomiast Niemcy. Dyplomaci francuscy przedłużali rozmowy z coraz bardziej zniecierpliwionymi Amerykanami, mając nadzieję, że uda im się uzyskać polityczne ustępstwa. Wiedzieli o naciskach wywieranych przez Amerykanów i Brytyjczyków na rząd berliński podczas trwania negocjacji i czekali na ich efekty. Były one wprawdzie niewielkie, lecz Niemcy przekonali się, że nawet Stany Zjednoczone muszą liczyć się w swoich działaniach ze stanowiskiem Francji. Rozmowy te potwierdziły francuską hegemonię w Europie. Poza tym, Francuzi silnie zaznaczyli swą kluczową pozycję w polityce światowej, nie pozwalając sobie narzucić bezwarunkowo decyzji. W Waszyngtonie zrozumiano wtedy, że przedsięwzięcia na taką skalę nie mogą się udać bez wcześniejszych konsultacji z Francją. Jednocześnie Francuzi zdołali wynegocjować istotne dla siebie warunki zgody na moratorium, zabezpieczając przynajmniej niektóre swe interesy. Dzięki temu parlament francuski był w stanie zaakceptować propozycję Hoovera, a rząd Laval'a zdołał się utrzymać.

Amerykańscy delegaci pracowali w bardzo trudnych warunkach i dążyli za wszelką cenę do szybkiego osiągnięcia kompromisu. Zawieranie porozumień nie było jednak możliwe, gdyż nie mieli oni do tego pełnomocnictwa

⁷⁴ Wielka Brytania zrezygnowała z parytetu złota we wrześniu 1931 r. Do stycznia 1932 r. ten sam krok uczyniło 40 państw. A. M. Schlesinger, *The Age of Roosevelt*, vol. 1: *The Crisis of the Old Order 1919–1933*, London 1957, s. 241.

⁷⁵ C. Fohlen, *La France de l'entre-deux-guerres (1917–1939)*, Paris 1966, s. 115. Zob. także: T. Stawiński, *Plan Hoovera*, „Przegląd Gospodarczy”, 15 VIII 1931, z. 14, s. 584.

– każdą propozycję francuską musieli przekazywać telefonicznie do Waszyngtonu, skąd przeważnie nadchodziła odmowa jej przyjęcia. Poza tym, tylko Andrew Mellon dobrze orientował się w omawianych zagadnieniach; inni delegaci dopiero w Paryżu musieli poznać na przykład skomplikowaną procedurę planu Younga⁷⁶. Mellon i Stimson, będąc w centrum zdarzeń, lepiej mogli ocenić sytuację i często w swych rozmowach przekonywali Hoovera, by zgodził się na kompromis w poszczególnych sprawach. Jednak prezydent przyjął niemal nieprzejednaną postawę i zarzucał Stimsonowi brak zdecydowania. Sam żywił głęboką urazę do Francji i najchętniej wyłączyłby ją ze swojego planu⁷⁷, poza tym nie zauważył, że to Stany Zjednoczone były stroną, której bardziej zależało na wprowadzeniu go w życie.

Hoover twierdził, że jego „ultimatum” wyrażone w nocy z 5 lipca złamało opór polityków francuskich, obawiających się izolacji na arenie międzynarodowej i ogólnego potępienia⁷⁸. Naprawdę jednak Francuzi starali się wynegocjować jak najwięcej i prowadzili rozmowy tak długo, jak długo Amerykanie chcieli z nimi pertraktować. Podpisanie porozumienia spowodowało raczej uzyskanie potwierdzenia ciągłości spłat reparacji po okresie moratorium i nie bez znaczenia było też zapewne oświadczenie Brüninga z 5 lipca.

Rozmowy toczone od 27 czerwca do 6 VII 1931 r. należy uznać za sukces dyplomatyczny Francji, jednak tylko krótkotrwały. Kryzys w Niemczech okazał się bardzo głęboki – już za rok Francja została zmuszona do rezygnacji z dalszego otrzymywania odszkodowań wojennych. Sprawa moratorium Hoovera pogorszyła też zdecydowanie stosunki amerykańsko-francuskie – mimo że nadal były poprawne, zabrakło w nich wzajemnego zaufania. Rozbieżności między tymi dwoma państwami utrudniały w następnych latach współpracę w wychodzeniu z kryzysu.

PAULINA MATERA

FRENCH RESERVATIONS TO THE „HOOVER MORATORIUM” FROM 20th JUNE 1931

The year 1931 was particularly hard period of the Great Depression that began in October 1929. The serious crisis could be observed in Germany. It revealed in bankruptcies of many enterprises and banks. On the 26th May 1931 there was a crush in the Berlin Stock.

That is why the President of the United States – Herbert Hoover decided to announce the one-year moratorium on all the “governmental” payments: the war debts and reparations. This decision was caused by numerous connections between American capital and Germany,

⁷⁶ J. Wheeler-Bennett, *The Wreck...*, s. 61.

⁷⁷ R. N. Current, *Secretary Stimson. A Study in Statecraft*, New Brunswick 1954, s. 60.

⁷⁸ *The Memoirs of Herbert Hoover...*, s. 72.

but Hoover officially stated it was for improving international co-operation and economic situation of the world. All main powers approved this proposal, but the government of France submitted many reservations. According to the French point of view, moratorium was contradictory to the 'Young Plan' from 1930. They wanted Germany to pay the "unconditional" part of their reparations. For the French moratorium not only provoked the danger of abandonment of reparations but also the departure from the principles of Versailles Treaty.

On the 27th June 1931 in Paris the conversations between French and American politicians were begun. After many divergences, the agreement was finally reached on the 6th July. The French forced the solution that "unconditional" part of reparations would be paid to the Bank of International Settlements and would be given back to Germany as the loan.

The attitude of France delayed the coming into force of moratorium. It also destroyed "the psychological effect" of Hoover's proposition, which did not restore confidence and spirit of international co-operation.